

Недюха М. П.,

доктор юридичних та філософських наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри соціології та політології
факультету міжнародних відносин
Національний авіаційний університет
м. Київ

ДЕРЖАВНА МОВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Мові як соціально-історичному феномену, засобу людського спілкування, мислення та вираження (об'єктивації самосвідомості) належить, як відомо, визначальна роль у процесі формування людини як особистості, становленні її як громадянина, інтеграції в соціальне середовище, освоєння його норм, традицій, цінностей, залучення до надбань культури, накопичення знання, інформації та соціального досвіду. Потенціал мови, її багатство та можливості, будучи обумовленими ментальністю суб'єктів соціальної дії, їх світобаченням, світосприйняттям і світовідношенням, справедливо розглядаються як уособлення багатотисячолітніх духовно-інтелектуальних і культурних надбань етносу, потужний засіб формування загальноприйнятних значень, які реалізуються у функціях мови, її соціальному призначенні. Приміром, консолідаційний потенціал мови проявляється, насамперед, у сприянні розгортанню етнонаціональних процесів як загальнолюдських, забезпеченні єдності народу, утвердженні його неповторності, вічності у Природі та Космосі.

Розв'язання мовних проблем в Україні, реалізація державної мовної політики справедливо пов'язується з використанням теоретико-методологічного потенціалу правової ідеології [1], філософії та соціології права, конституційної юрисдикції, законотворчого та законодавчого процесу, забезпеченням стабільного розвитку правової системи та її соціальним виміром.

Важливий потенціал мови пов'язується також з її можливостями як засобу ідентифікації різних суб'єктів соціальної дії – індивідів, етнонаціональних спільнот, націй, держав, союзів держав як наддержавних утворень. Відповідно, ієрархія мовних ідентичностей може набувати різних форм, постаючи при цьому своєрідною цілісністю як єдністю визначальних ознак: а) базисних, вихідних (особистісне самовизначення); б) соціогрупових і соціокультурних (освітніх, релігійних, етнічних, національних, політичних, вікових, гендерних, професійних тощо); в) континентальних, трансконтинентальних, глобальних (Європейський Союз, Рада Європи, НАТО, ООН).

Відповідно, державна мовна політика може розумітися як сукупність політико-ідеологічних та нормативно-правових положень, практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у поліетнічному суспільстві. При цьому держава здійснює політико-ідеологічне, організаційно-правове, адміністративне та фінансове забезпечення мовної політики.

Державна мовна політика в Україні здійснюється відповідно до конституційних положень статей 10, 11, 53 Основного Закону України, якими гарантується всебічний розвиток і функціонування української мови як державної в усіх сферах соціального життя, вільний розвиток, використання і захист мов національних меншин, що знаходить своє втілення у сприянні консолідації та розвиткові української нації, корінних народів і національних меншин України.

Вищезазначеними положеннями статей Конституції України також гарантовано право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства [2].

Реалізація державної мовної політики підпорядкована завданням утвердження гармонійних соціальних відносин (баланс інтересів) у сфері застосування та вільного, законодавчо унормованого функціонування мов в Україні шляхом задоволення мовних, культурних, освітніх, інформаційних потреб, дотримання прав і свобод громадян України.

При цьому основними принципами реалізації державної мовної політики в Україні є: а) державний захист і підтримка, забезпечення розвитку української мови, утвердження її державного статусу, престижності та значущості, розширення сфери її функціонування як засобу комунікації, міжетнічного, міжнаціонального та міжнародного спілкування; б) забезпечення реалізації загальнолюдських гуманістичних і демократичних цінностей як визначальних ознак соціального середовища неконфліктного співіснування державної (офіційної) мови та міноритарних мов як мови національних меншин; в) всебічний розвиток і захист мови національних меншин як уособлення мовно-культурного різноманіття, задоволення мовних потреб представників різних національностей, етнонаціональних груп в частині формування національної самосвідомості; г) забезпечення мовних прав громадян, які належать до національних меншин, на навчання чи вивчення рідної мови в державних і комунальних навчальних закладах, різноманітних національно-культурних товариствах; д) сприяння вивченню мов міжнародного спілкування, передусім, офіційних мов ООН, заохочення до полілінгвізму як вихідної “клітинки” державної мовної політики.

Основні напрями реалізації державної мовної політики передбачають, зокрема: а) сприяння мовному різноманіттю щодо визнання та забезпечення мовних прав представників усіх націй, народностей і національних меншин, що проживають на певній території, задоволення їхніх мовних потреб; б) розвиток міжкультурної толерантності, становлення мовного балансу за умов формування українського суспільства як мультикультурного, перспектив його інтеграції до європейського та світового соціально-культурного й освітнього простору; в) всебічний розвиток особистості, у тому числі в частині забезпечення її мобільності, формування соціального простору як багатомовного.

Законодавство України містить також низку дефініцій визначальних термінів, які обумовлюють сутність державної мовної політики. Так, зокрема, Конституційний суд України визначив, що державною (офіційною) мовою є мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя. При цьому державна мова розуміється як закріплена законодавством мова, застосування якої є обов'язковим при здійсненні повноважень органами державної влади, органами місцевого самоврядування (об'єднаних територіальних громад), у державних та комунальних підприємствах, установах та організаціях, закладах

освіти, науки, культури, засобах масової інформації, у сферах зв'язку та інформатизації, публічному житті України в цілому [3].

До актуальних завдань державної мовної політики в Україні можна віднести: а) сприяння всебічному розвитку особистості, у тому числі в частині забезпечення її мобільності, гарантуванні права вільного вибору мови як засобу комунікації, формуванні соціального простору як багатомовного; б) формування мовного різноманіття щодо визнання мовних прав представників усіх націй, народностей і національних меншин, що проживають на певній території, задоволенні їхніх мовних потреб; в) проголошення на регіональному та місцевому рівнях переліку мов, які визнаються в Україні регіональними або міноритарними (мовами меншин); г) з'ясування особливостей реалізації права громадян України на вільне визначення та застосування рідної мови, коліскової мови, родинної мови, мови навчання, мови спілкування з одночасним використанням української мови як державної; д) формування міжкультурної толерантності, становлення багатокультурного балансу за умов формування українського суспільства як мультикультурного, перспектив його інтеграції до європейського та світового соціально-культурного й освітнього простору.

Нормативно-правові положення вітчизняного законодавства, норми міжнародного права виходять з того, що: а) Україна склалася як демократична, правова, соціальна держава, кордони якої визнані міжнародним співтовариством; б) назву Української держави визначає титульний етнос – українці, який сформувався історично, борючись упродовж багатьох віків за власну державність і незалежність; в) український етнос складає абсолютну більшість населення країни, має усталені у віках традиції, звичаї та обряди, культуру та мову; г) статус української мови як державної законодавчо визначений, що означає її вільне функціонування в усіх сферах суспільного життя, інформаційному просторі, державному управлінні тощо, а також дозволяє розглядати українську мову як соціально-правовий феномен, який, маючи низку органічно притаманних йому функцій, спрямований на становлення людини як національно-мовної особистості, консолідацію української нації як титульної нації, формування правової держави та громадянського суспільства [4].

Основний Закон, констатує, що державною мовою в Україні є українська мова (ст. 10), декларує лише загальні положення, не наводить уточнюючих положень, вимог чи особливостей практичного використання української мови як державної мови в Україні, міноритарних мов (мов національних меншин) як засобу задоволення гуманітарних і культурних потреб осіб, що належать до національних меншин. Зазначена обставина обумовила, як відомо, необхідність звернення вітчизняного законодавця до нормативно-правового забезпечення практики функціонування мов в Україні.

Своєрідною парадигмою гармонізації вітчизняного мовного простору можна розглядати полілінгвістичну мовну модель [5], яка утворює засадничу теоретико-методологічну підвалину формування атмосфери толерантності, злагоди та порозуміння, консолідації багатомовного суспільства шляхом оволодіння всім різноманіттям мов національного мовного простору – від коліскової, родинної і рідної, регіональної, мови меншини до мови державної (офіційної).

Список використаних джерел:

1. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства: монографія. К.: “МП “Леся”, 2012. 400 с.
2. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. // URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
3. Рішення Конституційного Суду України (справа про застосування української мови) № 10-рп/99 від 14.12.1999 р. // URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99
4. Про забезпечення функціонування української мови як державної. Закон України № 2704-УІІІ від 25 квітня 2019 р. // Голос України. 2019. 16 травня. С. 1-4.
5. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд : монографія. К.: НДІУ, 2007. 444 с.